

Петрус М. В. Інтеграція педагогічних сентенцій у контексті морального виховання в закарпатській родині (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття) / Маріанна Василівна Петрус // Освіта Закарпаття. – Ужгород, 2010. – № . 11. – С. 67-72.

**ІНТЕГРАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СЕНТЕНЦІЙ В КОНТЕКСТІ
МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ РОДИНІ
(друга половина XIX – 30-ті роки XX століття)**

Петрус М.В.

Моральне виховання в родині потребує глибокого, вігільного, мудрого, емоційного, а отже, цілеспрямованого впливу батьків на дитину, вміння розбудити моральні почуття, запалити високими ідеалами, подати такі приклади, що підносять душу, навчити консолідувати слово і діло, перетворюючи добродійні принципи на корисні вчинки, на натхненну працю. Така ампліфікація підтверджує ключове місце цього напрямку у системі сімейного виховання.

Моральне виховання починається в родині і продовжується у процесі соціалізації особистості. Родина, як транслятор фундаментальних цінностей від покоління до покоління, - за переконаннями педагогічних наставників краю О.Духновича та А.Волошина, - має нести повну відповідальність за моральне виховання. Свідченням цього є сентенція А.Волошина у праці «Педагогіка і дидактика для учительських семінарій»: «Слід батькам почувати повинність і обов'язки к вихованню дитини... не доста лиш о її тілесних турботах старатися, но весь живот фамілії так треба приладити, щоби дитина ... морально могла розвиватися» [4,15].

Дослідження творчої лабораторії педагогів Закарпаття другої половини XIX - 30-х років XX століття (А.Волошин, О.Духнович, Л.Гайдукевич, А.Карабелеш, В.Машкаринець, П.Федор, С.Чегіль) дає можливість констатувати той факт, що в ній знайшов свій відбиток цикл питань окресленої проблеми на кшталт формування морального характеру, якостей та визначення шляхів протидії аморальним,

позитивного та негативного впливу особистого прикладу батьків, «розумної» та «сліпої» батьківської любові та ін.

Домінуючою **метою** морального виховання у родинному колі являється формування в дитини основ світобачення, закладення в її душу підвалин моральності. Моральність передбачає такі гуманістичні риси особистості як чесність, правдивість, справедливість, гідність, скромність, радість, працелюбність, милосердя, повага і любов до своїх батьків, роду й народу. Свідомість розвиненої людини дає змогу осмислити межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні вчинки та якості (норовливість, упертість, чванство, гордість, заздрість, боязнь, страх, егоїзм, брехливість, лиходійство, алкоголізм, куріння, бійки), появу яких мають запобігти, в першу чергу, батьки, повести своїх чад шляхом моральності. Такий підхід до визначення мети даного напрямку виховання в родині сфокусовано на широкій панорамі релевантних поглядів і переконань знаних та маловідомих на Закарпатті педагогів другої половини XIX – 30-х років XX століття.

Що ж до основного **завдання** морального виховання, то О.Духнович вбачав його у вихованні дітей у «дусі доброчесності», яку він розумів досить своєрідно, пов'язуючи її з етикою первісного християнства. Його послідовник А.Волошин також почитав, що «без релігії неможливе виховання моральних почуттів у дитини, яку слід навчити розрізняти правду від кривди, розуміти добро і зло», надаючи пріоритетної ролі вихованню в дітей високих засад моралі. Бо «без правдивої побожності не є правдивої моральності» [4,4]. Отож, моральність, якщо текстуально трактувати сентенцію А.Волошина, не може ізольовано існувати без любові та віри в єдиного Бога, без релігії.

Це христоролюбне переконання педантично інтерпретується у статті «Семейство без Бога!», поданій у «Місяцеслові на 1907 год» (прізвища та імені автора не вказано; підпис - А.К.), при порушенні догм якого у родині зароджуються аморальні якості. Саме суспільство розглядається автором як велика сім'я одновірців. Адже Бог, - доводив публіцист, - сотворив людей, дав їм силу стати батьками і сам помістив перше сімейство до раю. Автор твердив, що сімейство без Бога, лишається Божого благословення, ласки, допомоги. «Тут нема віри, а де нема віри, там нема

постійної любові, де нема правдивої любові, там нема згоди, там нема правдивого щастя. В кінці кінців, там часто буває біда і нужда, бо нема божого благословення. Як Каїн ненавидів і убив Авеля, так у сімействі без Бога присутні заздрість, сварки, незгоди, бійки, вбивства!» [1,26].

Якщо члени родини не вірують в Бога, - ортодоксально доводив автор, - то вони не хочуть чесно працювати. Хочуть жити собі в утіху, але без праці. Працюють стільки, скільки можуть, а якщо та праця не приносить вдосталь заробітку, то «шукають дерево в чужих лісах, пашню - на чужих лугах і сіножатках, зерно - в чужих коморах, а овочі - в чужих городах» [1,27].

Не думають у такій родині і про майбутнє - про вічну благодать, а тільки про сьогодення - як розвеселитися і розважитися. Грошей на чорний день не відкладають, витрачають на забави і пияцтва, а якщо їх замало, то шукають у чужих кишнях. Нема сімейної любові - нема доброго виховання дітей. Таке сімейство не християнське, а скоріше, - за показами А.К., - диявольське. «І так, як на полях, що посіється, те і зійде, так і в таких сімействах: що діти бачать і чують, те ховають у своїх почуттях. Яблуко від дерева недалеко падає; який батько, такий син, яка мати, така дочка. Диявол шепоче: якщо так робить мій батько, так і я можу» [1,27].

Діти безбожних батьків постійно бувають обивателями тюрем і корчм, від наймолодших літ терплять голод, або через батька-п'яницю ходять в біді і нужді по чужих хатах. Син отця-зłodія частіше також є зłodієм, отця-п'яниці – п'яницею.

Автор статті пророкував такий «кінець» родин невірників: «...на біду і посміховище людей зйдуть, і якщо без Бога живуть, так і без Бога гинуть часто самовбивством або наглою смертю, без священика і найсвятіших таїн, і так в страшних гріхах без примирення з Господом Богом на страшний суд Його і на вічні муки йдуть» [1,28].

Публіцист закликав батьків словом і прикладом навчати своїх дітей любити Бога, пізнавати і слухати його від ранніх років, вчити їх молитви, заохочувати до неї, посилати в церкву кожної неділі і свята на службу Божу, і щоб родинне помешкання було домом молитви, побожності, бо хто живе у серці з Богом - з тим буде Господь Бог і небесне благословення [1,28].

Проте, аналізуючи широкий спектр морально-повчальних сентенцій закарпатських педагогів досліджуваного періоду, в цілому, у визначенні завдань морального виховання, вчені виходять далеко за межі релігійних мотивацій.

Першою і найсвятішою повинністю батьків, за переконанням педагога С.Чегіля, уродженця м.Мукачева, є посильна увага до душевного стану дитини, до її добрих і злих якостей, «ібо взрослий чоловік цілком знаходиться в дитині так, як овоч у цвіті, за то охороняти маєме той цвіт, щоби не висох скорочасно, не приносяя другого плода, чим гнилі овочі» [13,211]. Тільки за цієї умови можна правильно виховати розвинену людину.

Щоб реалізувати дане завдання, батькам треба добре знати природні особливості дитини, її вподобання, задатки, тип нервової системи, темперамент, характер. Справедливо відзначав О.Духнович, що **характер** особистості формується під впливом середовища і виховання: «Одяг не міняє характеру людини, частіше він обманює». Характер інтенсивно змінюється у процесі позитивної життєдіяльності, добротворчості: «Хочеш, щоб люди про тебе говорили? Роби добро» [7]. Формування характеру дитини є першим і невід'ємним кроком у системі морального виховання. Тому для його розвитку, за переконанням А.Волошина, найкраще придатний родинний дім. Виховання характеру починається з «призвичаєння», з прикладів і наказів батьків. Дитина, на думку А.Волошина, привчається до морально добрих вчинків, в результаті чого у неї формується загальний нахил до всього доброго.

Виголошуючи алокуцію на засіданні «Союза родительского» в Ужгородській гімназії, професор релігії Е.Бокшай радив батькам більше цікавитися вихованням характеру. А мати характер, за переконанням богослова, означає володіти добрими життєвими принципами, їх вірно і беззаперечно додержуватися. Думки вищенаведених педагогів пролонгував президент Чехословацької республіки Т.Масарик, стверджуючи, що: «В народі і народності найсвятішою справою є моральний характер» [15,263]. На двох модифікаціях характеру, моральному і неморальному, хитається весь світ, як на вагах або на вістрію ножа [15,263].

Педагогічний приціл такої фантастичної гіперболи педагога Ю.Гончаренка підтверджувався його життєвим і педагогічним досвідом.

Формування морального характеру, за доведенням педагогів, вирішується, як правило, через добре поставлене в духовно-моральному аспекті життя сім'ї, його ладу та прикладу батьків.

Вирішальним фактором розвитку і становлення морального характеру дитини О.Духнович вважав благополучну **моральну атмосферу**, яка панує у сім'ї: сердечність у взаємовідносинах дітей і батьків.

З дітьми, - писав знавець дитячих душ, - треба поводитися ніжно, вміло користуватися похвалою і засобами покарання, не забуваючи, що від «излишества похвал дети надуваются и напоследок непокорны бывают» [7]. Спілкування з дитиною має бути лагідним: «Любов заохочує на добро, а ... ласкаве звернення від зла відучує дитину». Так розвиваються її позитивні почуття і мова, без цього маля – мов пташка в неволі: «Спитай пташку, чому вона недовольна в клітці, хоч її і цукром кормлять?!» Отже, не страхом, примусом слід виховувати дитину, а з повагою, ласкою і пестощами, бо «переполохана ще більше затупіє і глупою буде» [7].

Ні про які порозуміння у стосунках батьків і дітей не може бути і мови в родинях, де переважає надмірна суворість у ставленні до дитини, застосовуються антипедагогічні засоби впливу, не враховуються вікові та індивідуальні особливості дітей, їхні захоплення, спосібності. Зайвий лібералізм з боку батьків також веде до відставання в соціалізації і моральному розвитку дитини.

На формування морального характеру суттєвий вплив має також впорядкування родинного дому, спосіб життя, звичаї та обряди, а позитивні якості та вади родини є предметом думок, бажань і помислів дітей. Цим наповнюються їх душі і залишають за собою вічний слід. Доказом цьому, - на думку педагога-практика В.Машкаринця, - є те, що людина уже навіть у старшому віці з приємністю і вдячністю згадує про ту теплоту і любов, в якій вона колись перебувала у родинному домі [10,131].

Особистий приклад батьків, його вплив на розвиток у дітей моральності був квінтесенцією опублікованих педагогічно-методичних матеріалів краю

досліджуваного періоду. Мотивується це тим, що фундаментальні якості моральності формуються в ранньому дитинстві на основі так званого соціального успадкування, сугестії та наслідування, в результаті чого, значущою у цьому процесі є роль батьків: їх поведінка, вчинки, планомірний вплив на особистість дитини.

Живучи у своїй сім'ї, дитина повсякчас творить себе сама. Її душа відгукується і гостро реагує на добро і зло, на те, як себе поведуть батьки та інші члени родини. Залежно від того, яке виховання дитина отримає в сім'ї, - націлював О.Духнович, - такою вона і буде в майбутньому: «...Человек бывает тем, к чему приспособиться от молодых ногтей, привыкнет к тому или сему делу, закріпляється в мягкое сердце его добрый нрав, и бывает по обыкновению добрым или злым» [7]. Отож, саме в перші роки життя слід прищеплювати їй найблагородніші риси, бо перші дитячі враження залишаються на все життя.

Схильність до наслідування – невід'ємна риса людської природи. У дітей вона особливо помітна. О.Духнович нагадував батькам, що вони повинні завжди пам'ятати про те, що дитина «все сприймає, що бачить або чує». Застерігав їх від необачних вчинків, закликав до мудрості і виваженості у діях. Наводив сентенцію про те, що «діти розбещених батьків теж розбещеними бувають... і замість добродетності розплодять злонравність і розбещеність у цілому суспільстві». А тому, на думку О.Духновича, найважливіше у вихованні, щоб батьки «отрокам своим добрый пример подавали» [7]. Впроваджуючи цю сентенцію, педагог сподівався на усвідомлення дорослими свого призначення у родині та суспільстві. Адже батьки служать взірцем для дитини, тому мають бути, в першу чергу, моральними людьми, аби прищепити своїм дітям моральні норми і цінності. Крім того, вдома є найбільше часу для спостережень за здібностями, вподобаннями, що дає можливість скерувати розвиток дитини для більшого зиску їй та суспільству, адже «нахили і пристрасті мають свій корінь в нахилах вроджених, але вони можуть ослаблюватися і розвиватися в залежності від виховання і впливів» [7].

На жаль, є родини, в яких складаються несприятливі умови для виховання дитини. До них належать сім'ї, уражені алкоголізмом, з аморальною поведінкою

батьків, низьким культурним та освітнім рівнем, або його повною відсутністю, поганими житловими умовами, недостатнім матеріальним забезпеченням, конфліктністю у взаєминах між членами родини. Такий невтішний вердикт являється не тільки самокритичною рефлексією педагогів краю другої половини ХІХ – 30-х років ХХ століття, а стратегічною настановою на її подолання.

Своє життя батьки повинні налагодити так, щоб не подавати лихого прикладу своїм дітям. Адже все те, що діється в рідному домі, дуже відбивається на них. Тому сімейне виховання вимагає від батьків відповідної поведінки. Особливо це стосується незаможних селянських сімей, де, зазвичай, всі її члени жили в одній кімнаті. Бо, загальновідомо, що знаходячись у тісному контакті, діти завжди намагаються наслідувати дорослих. Тому в богомольних, «добродітельних сімействах», де завжди панує мир і тиша, діти бачать перед собою тільки хороші приклади, і самі прагнуть стати добрими і щирими. І навпаки, у тих сім'ях, де часті пияцтва, лихослів'я, лайки, сварки і бійки, діти все те переймають, стараються наслідувати дорослих і самі потрохи набувають цих вад [11,42].

Непосильний гріх беруть на свою душу батьки, подаючи дітям погані приклади, але негоже і те, що окремі батьки, роблячи лихі справи, намагаються приховати їх від своїх чад. Діти дуже проникливі і швидко помічають, що батьки щось від них приховують. Вони прагнуть будь-як дізнатися, що саме. Тому діти вже з раннього дитинства, повторюючи батьків, привчаються лукавити і лицемірити. Отже, батьки повинні піклуватися не про те, як приховати від дітей свої вчинки (бо цим вони ніякого зиску не принесуть), а, навпаки, ще більше зіпсують дітей і подадуть їм лихі приклади [11, 43].

Оскільки, діти, як правило, переймають у дорослих всі звички, намагаються узурпувати їх якості, то батьки, хоча б у присутності дітей, повинні вести себе так, щоб послужити їм ідеалом, бо «діти, як мавпи, роблять те, що бачать», - підкреслював у своїй публікації А.Карабелеш. Вже чотирирічне дитя він вважав сформованим індивідом з усіма здібностями - вродженими і набутими, з усіма звичками - поганими і хорошими.

Нещастя дитини - це покута, в більшій мірі, за батьківський гріх. Чисельні розлучення, сварки, бійки, пияцтво, блуд та розпуста, є наслідками злого виховання та аморального особистого прикладу батьків. Недарма французький філософ К.Гельвецій проповідував всемогучість виховання: «Людина стає такою, якою її виховання зробить». Це підтвердив і англієць Д.Локк, який сказав, що через виховання можна із 100 людей 99 зробити або добрими, або злими [10,132].

Педагоги Закарпаття другої половини XIX - 30-х років XX століття давали конкретні рекомендації щодо виявлення перших симптомів неправильного формування моральної особистості, шляхи подолання цих негативних проявів. Діти часто набувають низку негативних якостей у зв'язку з відсутністю у батьків знань правильного поводження з ними. Наприклад, **норовливість і упертість** набуваються дітьми найчастіше з малолітства. За твердженнями педагогів Закарпаття означеного періоду, винні в цьому, перш за все, матері. Бо як тільки дитя закричить, мати, не з'ясувавши причини, відразу ж кидається заспокоїти, поколихати, приспати маля. В результаті, дитя так звикає до цього, що починає лементувати з ціллю призвати до себе матір. Таким чином, дитя потроху робиться впертим і норовливим, а коли трохи підросте, то вже не задовольниться одним колисанням, а зажадає собі чогось іншого, і криком примусить матір виконати те, що йому хочеться. Ця вада з віком прогресує, укріплюється у дітях, а коли вони подорослішають, стають ще більш упертими, норовливими, нелагідними [11,43].

У «Місяцеслові на год 1871», виданим товариством святого Василя Великого в Унгварі (Ужгород), подаються шляхи уникнення цих прикрих наслідків. Наводимо приклади. Якщо дитя сите й здорове, але продовжує лементувати, треба залишити його, хай кричить. Від цього особливої шкоди йому не буде, не звикатиме до шалапутства. Так само, коли дитина впаде і заб'ється, мати не повинна відразу кидатися до нього з плачем і жалем, пестити і цілувати. Все це ніякої користі дитині не принесе, а, навпаки, привчить її до зайвої роздратованості, легкодухості, невмінню стійко переносити труднощі. Зіпсоване таким чином дитя в майбутньому від всяких прикрощів буде драгуватися, падати духом, стане нестерпним, злим і мстивим [11,44].

Педагоги Закарпаття зазначали, що у процесі морального виховання необхідно викорінювати елементи аморальної поведінки дітей, такі як **брехливість, нечесність, лихослів'я** тощо. Вплив батьків є найважливішим чинником. Відповідно до цього формується вдача і характер дитини. Тому батькам треба бути обачними у кожній справі, слідкувати за своєю мовою. Як відомо, «слова вчать, а справи поривають». При цьому Л.Гайдукевич не радив насильно «вриватися до раю дитячих понять» через насильне нав'язування їм свого способу мислення. Дітям необхідно дати також свободу руху, творчу уяву замінити на добровільну і охочу працю.

Причини до зародження брехливості в душах дітей дебатувалися багатьма педагогами Закарпаття. Одна з них - результат негативного наслідування. Скільки разів лихим прикладом батько або мати навчає своїх дітей говорити неправду. Життєві приклади подав у своїй праці А.Волошин: «Перед дітьми наплетуть всячини про сусідів, знайомих, осуджають, прозивають їх. А коли загостить до них ... очернений знайомий, вітають його, як милого, високоповажного, заслуженого, доброго чоловіка. Дитина дивиться на неправдиву радість матері, прислухається до нещирих похвал і з кожним таким випадком втрачає в собі шанування правди» [5]. В цьому прикладі виразно спостерігається, як самі ж батьки зароджують і поступово розвивають у дитині брехливість.

Друга причина розвитку схильності до брехні, - писав А.Волошин у праці «Про брехливість дітей», – це сліпа батьківська любов, в процесі якої батьки закривають очі на вади й провини дитини, вихваляють її без заслуги, пестять, виконують будь-які побажання. «Хто від таких нагод не вберігає дитину, сам же її і навчає брехати», - застерігав педагог [5].

Часто дитина говорить неправду з остраху від строгого покарання за якийсь злий вчинок, - виокремив С.Чегіль третю причину зародження цієї вади. Спосібність обманювати поступово розвивається у такій степені у дітей, що вони адресують собі реалізацію чужих всіляких добрих і благородних вчинків, аби показатися героями в очах оточуючих. Найлегший засіб для подолання цієї недоброї якості дітей полягає

в усесторонній обізнаності та поінформованості батьків. Перегодя, дитина буде боятися брехати і потроху відвикне від цієї звички [13,208].

Егоїзм дітей, - доводив батькам на основі своїх апостеріорних знань педагог Ю.Гончаренко, - треба нищити ще у зародку, який не одну людину зіпсував і знищив не лише матеріально, але й фізично.

Щоб було менше холодних себелюбів у житті, сім'я і школа спільними зусиллями, за принципами ще одного педагога-практика А.Карабелеша, мають прагнути до творіння нової генерації. Мають слугувати взірцем такі настанови: «Якщо хочете спокійно і щасливо прожити у старості, треба у молодості подавити свій егоїзм. Якщо хоче народ бути щасливим, він має мати щасливих дітей» [9,8].

Дітям притаманні і низка шкідливих звичок. Серед них значиме місце займає **крадіжка**. Наприклад, дитина нишком взяла що-небудь від батьків. Замість того, щоб суворо покарати дитину за обман і злодійство, батьки вважають це невинною витівкою і навіть радіють, що у них дитина така хитра і спритна. Таким чином, вона з малолітства привчається красти, обманювати своїх батьків, відмовлятися від своїх негожих вчинків. Вади ці з віком укріплюються в ній. Коли вона виросте, стане, - згідно антиципації автора статті «Совіты родителям и преимущественно матерямъ», - злодієм і ошуканцем. Винуватцями цих аморальних вчинків дітей являються, як правило, недбайливі і нерозумні батьки [11,45].

Ці слова підтверджує елегійна оповідь, подана педагогом та літератором П.Федором, відомим під псевдонімом Цирохан.

– Повертаючись додому з поля, батько якось попросив сина нарвати у сусідньому саду яблук. Син нарвав і разом поїли. Батько й наступного дня просить теж саме. Чесний і слухняний хлопчик згодом рвав яблука у всіх садах, потім крав курей, яйця... В 14 років обікрвав місцевого крамаря-єврея. Справа дійшла до суду для малолітніх. Хлопця відправили у виправну колонію на три роки. Так батько погубив власного сина через свою недбалість [12,3].

Великим супротивником домашнього виховання С.Чегіль вважав **вулицю**, де діти несвідомо навчаються багатьом злим та аморальним діянням. Вулиця - те місце, де можна спостерігати найбільше лихих справ і легко перейняти їх. Тут повсякчас

шпацірує юрба всіляких сумнівних осіб. Діти люблять дивитися і закріпити негоді вчинки. Ці лиходіяння мають великий вплив на формування характеру дитини. Вулицю, з її строкатим життям, з колоритними «красотами», порівнюючи зі школою, дитина, звичайно, вважає більш манливою. Якщо у таких дивовижних okazіях відсутня суворість батька-матері, то вона поступово відвикатиме від школи і її розпорядків [13,209].

Особливо велика небезпека грозить молодцеві, - на думку А.Волошина, - який потрапив у **лихе товариство**. Дружба з бешкетниками і лиходіями може стати причиною його морального занепаду. Під впливом вуличних побратимів, як правило, народжуються злі наміри і поступки [3,4]. Слушно зауважував А.Волошин: «Світло злих світить, як гниле дерево» [3,5].

Чималу втіху відчувають діти також і від пагубних забав. Така розвага, наприклад, як **дитяча бійка**, часто закінчується серйозними тілесними ушкодженнями дітей. Батьки зобов'язані оберігати своїх чад і відгороджувати їх від небезпечних та ризикованих ігрищ [13,208]. Шкодить також вплив злих фільмів, п'єс і низької аморальної літератури.

Працюючи вчителем на селі, Л.Гайдукевич мав можливість ближче придивлятися до життя дітей у родинному колі. У їх буденних іграх, - зазначав педагог, - нерідко відтворюються усі звичаї родинного життя, які ще в зародок дитячої душі вносять гниль і моральний занепад. Дитина, наслухавшись неправдоподібних подій, казок, якими батьки, зазвичай, напоюють її ради страху, послуху, пошани, стає боязливою і беззаперечно вірить, що «всі незнані їй сили чекають на її знищення». Це вражає її душу, психологічний розвиток, будить у ній зневіру. Все це призводить до занепаду моральних вартостей [6,107].

Всі вищеописані аморальні звички мають своє коріння у вроджених слабостях і нахилах, але і в таких випадках батьки, ведучи цілеспрямоване виховання, можуть їх «притупити і викоринити». З цією тезою А.Волошина категорично не погоджувався педагог П.Біланюк, вважаючи, що «виховник не викоринює лихих вроджених нахилів, бо це не в його силі; він усякими способами розвиває і підсилює добрі вроджені нахили дитини так довго, поки вони не стануть такі сильні, що зможуть

загальмувати розріст лихих» [2,10]. Цю сентенцію педагог підкріпив прикладом, у якому показані наслідки впровадження методу «викорінення» батьками лихих нахилів і звичок.

— *Один швець мав тісну хатину, але велику родину. Діти, по своїй цікавості, «снувалися» по цілій хаті, все хотіли побачити, попробувати, пізнати. Граючись, вони заважали батькові працювати, той не втримався і сильно побив їх. Звісно, найбільше цікавив той невеликий світ у малій хатині найменшу дитину, яка рачки повзала від одного предмета до іншого. Згодом, батько загнав усіх дітей на піч. Та для найменшої дитини й на печі було досить цікаво: раз-у-раз падали з печі то горнятко, то тарілка. Впаде якийсь предмет на землю, а батько в дитину - черевиком. Таке «виховання» проводилося день-у-день і дитина зовсім перестала цікавитись світом. В результаті, вона сиділа у куточку на печі тихо-тихенько. Коли настала весна, вона й на дворі нічим не цікавилась, а просто мовчки сиділа. Так батько «викорінив» вроджений у дитини нахил пізнавати світ. Зробив її калікою. Через два роки дитина залишилась нерухомою, не розмовляла. Минуло ще кільканадцять років і та дитина, наймолодший син, так і залишився «хлопчиськом нідочого», придуркуватим, бездумним. Тут батько, - підсумовував П.Біланюк, - несе повну провину за те, що «викорінив» уроджену схильність до цікавості, вважаючи її лихою, тоді, коли ця схильність тільки розвивалась. Дитина має багато вроджених уподобань, але їх не може вкласти у її душу жоден батько, їх дарує дитині сам Бог, тому й батько не сміє їх нищити. Зате він може допомогти цим силам скоріше розвиватися. «Викорінюючи», навіть лихі схильності, батько вбиває і затамовує весь духовний розвиток дитини. З цими силами треба боротися в лікарський спосіб – не давати їм нагоди, щоб вони кріпилися, а звернути свою виховну увагу на ті добрі сили, що знаходяться в душі кожної дитини і їх всесторонньо розвивати [2,10-11].*

Своєрідний шлях формування моральності пропонував Л.Гайдукевич. Він повчав: «Як у вчителя має бути навчальний план, так і у батьків - план щоденної молитви: «Добрий приклад, добра воля і любов з впевненістю, що всі зусилля будуть направлені для добра дитини і всього людства» [6,108].

Однією з найцінніших якостей дитини, яку з ранніх років батькам слід розвивати, являється **чесність**. Діти дуже чутливі до нечесних вчинків, негативно на них реагують. Однак, в силу свого малого життєвого досвіду, не завжди можуть чесний вчинок відрізнити від безчесного. Тут є дуже важливою морально-психологічна атмосфера в родині, характер стосунків з батьками [13,210].

У циклі «Маленьким соколятам» О.Духнович зупинявся на понятті **честі**:

А кто чести не познает,
Скотові ся ровняет [8,94].

Великим мірилом і суддею моральної чутливості є **совість**. Вона остерігає, за переконаннями А.Волошина, людей від гріха і карає за його вчинення.

Честь і совість – великі духовні цінності: «Чистая совість есть нетленное имя человека, кое остается и за гробом нерушимое», «Ми нічого неїмаємо собственого, крім честі. Отступити від неї – єсть перестати бути человеком». Не можна відчувати самоповагу, душевний комфорт, якщо поведінкою своєю, ставленням до людей, ображаєш їх.

Скромність «народжується» з правдивого оцінювання своєї гідності. А.Волошин переконував: «Скромна людина досягає свого достоїнства». Розвиток цієї якості вимагає, щоб батьки не вихваляли дитину не заслужено і не ганьбили без причини, а охороняли від зарозумілості. Адже відомо, - як запевняв О.Духнович, - що самохвальба, погорда, зверхність, заздрість – порок [8,95].

Щоб виховати у дітей **справедливість і щиросердечність**, батьки самі повинні бути справедливими і щиросердечними по відношенню до них: не карати їх, не розібравшись в ситуації, і неодмінно покарати, якщо вони винні. Дитину з малолітства слід привчати до **слухняності**, бо внаслідок «своєї чинності, вона змагається за незалежність і самостійність, із цього виникає неслухняність». О.Духнович, застерігаючи дітей від поганої поведінки, нагадував, що недисциплінованих дітей Бог не любить і каратиме їх. Такі діти будуть нещасливі і блудні [8].

Батьки не повинні дозволяти робити дітям те, що їм заборонено, і не зробити те, що їм наказано. При цьому батьки не мають гарячкувати, а зберігати спокійну

твердість по відношенню до них. В результаті, такі діти з дитинства привчаються строго слідкувати за своїми вчинками і змірковувати свою поведінку із справедливими наказами і заборонами старших. Будучи добрими і слухняними, стануть, разом з тим, справедливими і чесними [11,46].

Кінцева мета морального виховання, читаємо у настільній книзі для батьків «Народна педагогія» О.Духновича, полягає у наступному: діти повинні бути «добронравними, богобойними, к должностям своим охотные, ... чтоб закоренились в молодых сердцах добродетель и выкоренились пороки» [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. А.К. Семейство без Бога! // Місяцесловъ на 1907 годъ, иміющій дней 365 / Составиль Августинъ Волошин. – Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества УНІО», 1906. – С. 26-28.
2. Біланюк П. Добрі й лихі діти. (Про межі й можливості виховання) // Наша школа. – 1936 (Р.ІІ). - №4. – С.6-13.
3. Волошин А. Лінива дитина (Педагогічна розвідка). Причина лінивости // Наша школа. – 1936 (Р.ІІ). - №1. – С.2-5.
4. Волошин А. Педагогіка и дидактика для учительських семінарій. – Ужгород: УНІО, 1923.
5. Волошин А. Про брехливість дітей. – Ужгород: Видання Пед-го т-ва Подкарп. Руси, друкарня «Свобода», 1935.
6. Гайдукевич Л. Добрі и злі свойства виховуючого: Одчит, прочитаний на родельской конференції гор. школы в Мукачеві. Част. III // Учитель. – 1927 (Р. VIII). - №3. – С. 107-109.
7. Духнович А. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельських. Часть I. Педагогія общая. – Львов, 1857. – 91с.
8. Духнович А. Книжиця читальная для начинающихъ.1847 // Передрук. – Будапешт: NITECH s.r.o., 2003. – 128с.
9. Карабелеш А. Семья и воспитаніе молодежи со взглядомъ на карпаторусскія обстоятельства. II ч. // Народна школа. – 1935-36. – №6. – С.5-9.
10. Машкаринець В. Школа як продовження виховання родинного дому // Учитель. – 1931 (Р.ХІІ). - №7-8. – С.130-132.
11. Совіты родителямъ и преимущественно матерямъ // Місяцесловъ на годъ 1871. – Унгарь: Типографія вдовы Карла і Егера, 1870 (Р. V). – С. 32-50.

12. Федоръ П. Психологія дітей въ разные періоды дѣтства: Продолжение // Народная школа. – 1936-1937 (Р. XVI). - №3. – С. 2-3.
13. Чегіль С. Свойства дітини // Учитель. – 1928 (Р. IX). - №5-7. – С.207-211.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>